

بررسی کیفی الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین

۱. امیررضا صدرزاده: گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۲. علیرضا نیک‌فرجام: گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: Nikfrjmar1990@yahoo.com

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین انجام شد. این مطالعه کیفی بر پایه مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ شرکت‌کننده از جوامع دینی تهران طراحی شد. داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری گردآوری و با استفاده از نرم‌افزار NVivo تحلیل مضمون‌محور شدند. نتایج نشان داد که جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین با چالش‌هایی نظیر دوگانگی ارزش‌های سنتی و فناوری، اضطراب اخلاقی، برداشت‌های متضاد از حلال و حرام فناوری و نگرانی‌های حریم خصوصی روبه‌رو هستند. در مقابل، راهبردهایی چون بازخوانی ارزش‌های دینی در قالب نوین، اولویت‌بندی ارزش‌ها، استفاده گزینشی از فناوری، نهادینه‌سازی کنترل درونی و مشورت‌پذیری دینی برای سازگاری اخلاقی به کار گرفته می‌شوند. همچنین پیامدهایی همچون تضعیف مرجعیت دینی سنتی، بازسازی هویت اخلاقی مبتنی بر تجربه دیجیتال و ارتقاء اخلاق گفتاری در فضای آنلاین مشاهده شد. مواجهه جوامع دینی با فناوری‌های نوین فرآیندی پیچیده است که نیازمند بازتعریف ارزش‌ها و تدوین چارچوب‌های اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های دینی است. نهادهای دینی می‌توانند با آموزش و الگوسازی نقش مؤثری در جهت‌گیری اخلاقی کاربران فناوری ایفا کنند.

کلیدواژه‌گان: اخلاق زیسته، جوامع دینی، فناوری‌های نوین، چالش‌های اخلاقی، سواد رسانه‌ای، بازتعریف اخلاق

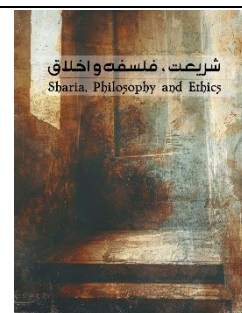
شبهه استناددهی: صدرزاده، امیررضا، و نیک‌فرجام، علیرضا. (۱۴۰۳). بررسی کیفی الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین. *فلسفه و اخلاق*، ۲(۲)، ۹-۱.

تاریخ ارسال: ۲ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری: ۱۲ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۲۷ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ چاپ: ۱۳ تیر ۱۴۰۳



© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

A Qualitative Study of Lived Moral Patterns in Religious Communities Facing Emerging Technologies

1. Amirreza Sadrzadeh: Department of Islamic Jurisprudence and Law, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran
2. Alireza Nikfarjam*: Department of Islamic Jurisprudence and Law, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

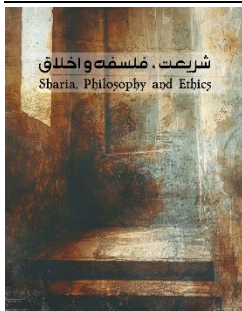
*Corresponding Author's Email: Nikfrjmar1990@yahoo.com

Abstract

This study aimed to investigate the lived moral patterns in religious communities facing emerging technologies. This qualitative study was conducted using semi-structured interviews with 20 participants from religious communities in Tehran. Data were collected until theoretical saturation and analyzed through thematic analysis using NVivo software. Results indicated that religious communities face challenges such as the duality between traditional values and technology, ethical anxiety, conflicting interpretations of the permissibility of technologies, and privacy concerns. In response, strategies like reinterpreting religious values in a contemporary framework, prioritizing values, selective use of technology, internalized self-control, and religious consultation are employed for ethical adaptation. Additionally, consequences such as weakening of traditional religious authority, reconstruction of moral identity based on digital experience, and enhancement of ethical discourse in online spaces were observed. The encounter of religious communities with emerging technologies is a complex process requiring redefinition of values and the development of ethical frameworks rooted in religious teachings. Religious institutions can play a pivotal role through education and modeling to guide ethical technology use.

Keywords: *Lived ethics, religious communities, emerging technologies, ethical challenges, media literacy, ethics redefinition.*

How to cite: Sadrzadeh Toosi, A., & Nikfarjam, A. (2024). A Qualitative Study of Lived Moral Patterns in Religious Communities Facing Emerging Technologies. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 2(2), 1-9.



Submit Date: 21 April 2024

Revise Date: 1 June 2024

Accept Date: 16 June 2024

Publish Date: 3 July 2024



© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

فناوری‌های نوین در دهه‌های اخیر به سرعت بر زندگی انسان‌ها تأثیر گذاشته‌اند و تحولات گسترده‌ای را در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایجاد کرده‌اند. این تحولات، به ویژه در جوامع دینی، سوالات و چالش‌های جدیدی را در حوزه اخلاق و سبک زندگی مطرح کرده است. جوامع دینی که براساس نظام‌های ارزشی و اخلاقی خاصی شکل گرفته‌اند، در مواجهه با فناوری‌های نوین با دغدغه‌های متعددی مواجه شده‌اند که شامل حفظ هویت اخلاقی، تفسیر جدید ارزش‌ها و اصول اخلاقی در بستر فناوری‌های پیشرفته و سازگاری با تغییرات سریع دنیای مدرن می‌شود (Vajda, 2018; Soroush, 2017).

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های این جوامع، نحوه زیست اخلاقی در فضای فناوری‌های نوین است. فناوری‌های جدید مانند هوش مصنوعی، شبکه‌های اجتماعی، زیست‌فناوری، اینترنت اشیاء و دیگر دستاوردهای دیجیتال، در کنار مزایای گسترده خود، چالش‌هایی اخلاقی و هویتی نیز به همراه دارند که جوامع دینی باید در مواجهه با آن‌ها پاسخ‌های مناسبی ارائه دهند (Floridi, 2019). این پرسش که چگونه می‌توان ارزش‌ها و هنجارهای دینی را در جهان فناوری‌های پیچیده و نوین حفظ کرد و بازتعریف نمود، یکی از موضوعات محوری در پژوهش‌های اخلاق فناوری است (Coeckelbergh, 2020).

مطالعات پیشین نشان می‌دهد که برخورد جوامع دینی با فناوری‌های نوین غالباً ترکیبی از پذیرش و مقاومت است. از یک سو، برخی ارزش‌ها و آموزه‌های دینی، زمینه‌ساز سازگاری و استفاده اخلاقی از فناوری‌ها هستند و از سوی دیگر، برخی نگرانی‌ها و مقاومت‌ها نیز به دلیل ترس از تغییر یا انحراف از اصول اخلاقی ریشه‌دار وجود دارد (Campbell, 2017). به عنوان مثال، در جامعه اسلامی، مباحث مربوط به حکم شرعی استفاده از فناوری‌های جدید مانند شبکه‌های اجتماعی، ارزش‌های دیجیتال و فناوری‌های نوین پزشکی، محل بحث و تفاوت نظرهای گسترده‌ای میان علما و کارشناسان دینی بوده است (Khan & Ali, 2018).

در این میان، ضرورت مطالعه کیفی و عمیق تجربه زیسته اعضای این جوامع در مواجهه با فناوری‌های نوین بیش از پیش احساس می‌شود. رویکرد کیفی می‌تواند با کشف مفاهیم عمیق و شناخت دقیق از فرآیندهای ذهنی و عملی افراد، به درک بهتر الگوهای اخلاقی و راهبردهای زیسته کمک کند (Creswell, 2013). بنابراین، پژوهش حاضر با هدف بررسی الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین طراحی شده است تا ابعاد مختلف این موضوع را از دیدگاه مشارکت کنندگان آشکار سازد.

در زمینه اهمیت این موضوع، پژوهش‌هایی مانند کار Floridi (۲۰۱۹) و Coeckelbergh (۲۰۲۰) بر اهمیت بازتعریف اخلاق در دنیای فناوری‌های نوین تأکید دارند و نشان می‌دهند که نظام‌های اخلاقی باید با فناوری‌های نوین همگام شوند تا بتوانند به عنوان چارچوبی برای تصمیم‌گیری اخلاقی مؤثر باشند. همچنین، مطالعه Campbell (۲۰۱۷) به بررسی واکنش‌های جوامع دینی به فناوری‌های جدید پرداخته و نشان داده است که مقاومت و پذیرش دو سوی یک روند تطبیقی هستند.

مطالعات بومی نیز، هرچند محدود، بر پیچیدگی رابطه فناوری و اخلاق در جامعه ایران و دیگر جوامع دینی تأکید کرده‌اند. به عنوان مثال، پژوهش‌های نادری (۱۳۹۶) و حسینی (۱۳۹۸) بر چالش‌های اخلاقی مواجهه با فناوری‌های نوین در جامعه ایرانی تأکید داشته‌اند و ضرورت بازتعریف مفاهیم اخلاقی را در این زمینه مطرح کرده‌اند. این مطالعات نشان داده‌اند که فناوری به عنوان پدیده‌ای چندوجهی، هم فرصت و هم تهدید برای ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی محسوب می‌شود و نیازمند رویکردی همه‌جانبه است.

با توجه به موارد فوق، این پژوهش با رویکرد کیفی و تکیه بر مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، تلاش دارد تا با شناسایی چالش‌ها، راهبردها و پیامدهای اخلاقی ناشی از مواجهه با فناوری‌های نوین، به شناخت بهتر این موضوع کمک نماید. نتایج این مطالعه می‌تواند راهگشای سیاست‌گذاران، نهادهای دینی و فعالان فرهنگی برای مواجهه مؤثرتر و اخلاقی‌تر با فناوری‌های نوین در جوامع دینی باشد.

روش‌شناسی

در این پژوهش، از روش کیفی با رویکرد تحلیل محتوای مضمون‌محور بهره گرفته شده است. هدف از این مطالعه، شناسایی و تحلیل الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین است. این روش پژوهش، به دلیل ماهیت پیچیده، چندلایه و معناساز موضوع مورد بررسی، مناسب‌ترین شیوه برای کشف مفاهیم و مضامین اخلاقی پنهان در تجربه زیسته افراد تلقی می‌شود.

پژوهش حاضر از نوع کیفی و مبتنی بر روش تحلیل مضمون است. مشارکت‌کنندگان این مطالعه شامل ۲۰ نفر از اعضای جوامع دینی، شامل روحانیون، فعالان فرهنگی مذهبی، پژوهشگران دینی و اعضای متعهد دینی از شهر تهران بودند که به‌صورت هدفمند و با رویکرد گلوله‌برفی انتخاب شدند. ملاک‌های ورود به مطالعه شامل داشتن تجربه عملی یا نظری در مواجهه با فناوری‌های نوین (همچون هوش مصنوعی، شبکه‌های اجتماعی، زیست‌فناوری و...) از منظر اخلاق دینی بود.

داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد. راهنمای مصاحبه شامل سؤالات باز بود که امکان عمق‌یابی در تجربیات و برداشت‌های اخلاقی مشارکت‌کنندگان را فراهم می‌کرد. نمونه‌ای از سؤالات مصاحبه شامل «در مواجهه با فناوری‌های نوین، چه چالش‌های اخلاقی را تجربه کرده‌اید؟» یا «چه ارزش‌ها و اصول دینی در تصمیم‌گیری شما درباره استفاده از فناوری مؤثر بوده‌اند؟» بود. مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و در نهایت، پس از انجام ۲۰ مصاحبه، داده‌ها به مرحله اشباع رسید.

داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها پس از ضبط و پیاده‌سازی کامل، با استفاده از نرم‌افزار NVivo نسخه ۱۲ تحلیل شد. تحلیل به روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام گرفت. ابتدا مفاهیم اولیه از داده‌ها استخراج و در قالب کدهای اولیه سازمان‌دهی شدند. سپس کدها در قالب مقوله‌های میانی دسته‌بندی گردیدند و در نهایت، مقوله‌های نهایی برای ساختاردهی الگوهای اخلاقی زیسته شکل گرفتند. در طی فرآیند تحلیل، اعتبار (credibility) داده‌ها با استفاده از بازبینی مشارکت‌کنندگان (member check) و بررسی توسط همکار پژوهشی (peer debriefing) افزایش یافت. همچنین برای اطمینان از قابلیت انتقال (transferability) یافته‌ها، توصیف غنی زمینه‌ای از مشارکت‌کنندگان و زمینه فرهنگی-اجتماعی آنها ارائه شد.

یافته‌ها

چالش‌های اخلاقی در مواجهه با فناوری

دوگانگی بین ارزش‌های سنتی و کارکرد فناوری

شرکت‌کنندگان پژوهش به وجود نوعی دوگانگی در مواجهه با فناوری‌های نوین اشاره کردند؛ به طوری که ارزش‌های سنتی و اخلاق دینی را گاه در تضاد با اقتضائات فناوری‌های جدید یافتند. به عنوان نمونه، یکی از مشارکت‌کنندگان گفت: «استفاده از رسانه‌های تصویری جدید گاهی با اصول اخلاقی مانند حیا و عفت در تعارض است و این مسئله برای ما تبدیل به یک چالش اخلاقی شده است.»

اضطراب اخلاقی در استفاده از فناوری

اضطراب اخلاقی از جمله چالش‌های بارزی بود که توسط بسیاری از مشارکت‌کنندگان مطرح شد. آنان احساس گناه، دلهره و نگرانی از پیامدهای اخلاقی استفاده از فناوری را گزارش کردند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این رابطه گفت: «من همیشه نگران این هستم که تصمیماتم در فضای مجازی از نظر اخلاقی درست باشد و این مسئله دائماً برایم اضطراب ایجاد می‌کند.»

برداشت‌های متضاد از حلال و حرام فناوری

وجود تفاسیر مختلف از حلال یا حرام بودن استفاده از فناوری‌ها نیز از دیگر چالش‌های ذکر شده بود. سردرگمی و نبود وحدت رویه در احکام شرعی پیرامون فناوری‌های جدید، موجب ایجاد تناقض‌هایی برای دینداران شده است. یکی از مشارکت‌کنندگان اشاره کرد: «در بحث رمزارزها، هر مرجعی یک نظری می‌دهد و این باعث سردرگمی ما می‌شود.»

بی‌اعتمادی به نوآوری‌های فناورانه

برخی از مشارکت‌کنندگان اظهار داشتند که بی‌اعتمادی نسبت به فناوری‌های نوین به دلایل مختلفی از جمله نگرانی از سوءاستفاده یا توطئه‌آمیز بودن این فناوری‌ها در میان آنان رواج دارد. یکی از آنان بیان داشت: «الگوریتم‌هایی که پشت شبکه‌های اجتماعی هستند گاهی باعث می‌شود احساس کنیم کسی یا نهادی پشت این جریان است و ما اعتماد کامل نداریم.»

چالش حفظ حریم خصوصی در فناوری

نگرانی از به خطر افتادن حریم خصوصی نیز از دغدغه‌های جدی شرکت‌کنندگان بود. آنان معتقد بودند فناوری‌های نوین می‌تواند منجر به افشای اطلاعات شخصی و کاهش امنیت روانی و اخلاقی شود. در این خصوص یکی از مصاحبه‌شوندگان گفت: «واقعاً نمی‌دانیم اطلاعاتمان دست چه کسانی می‌افتد و این خیلی نگران‌کننده است.»

تعامل با فناوری‌های غیربومی

برخی شرکت‌کنندگان از حس بیگانگی فرهنگی در مواجهه با فناوری‌هایی که از نظر آنان متعلق به فرهنگ غربی است، سخن گفتند. یکی از آنان بیان کرد: «بعضی فناوری‌ها با فرهنگ اسلامی ما اصلاً جور در نمی‌آید و نمی‌توانیم آن‌ها را راحت بپذیریم.»

راهبردهای اخلاقی زیسته در مواجهه با فناوری

بازخوانی ارزش‌های دینی در قالب نوین

شرکت‌کنندگان به بازتعریف ارزش‌های دینی به صورت متناسب با نیازهای امروز اشاره داشتند. به عنوان مثال، یکی از آنان گفت: «امروزه تقوا به این معنا است که در استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌ها هم نیت الهی داشته باشیم.»

اولویت‌بندی ارزش‌ها در شرایط فناورانه

اولویت‌بندی ارزش‌های اخلاقی در شرایط خاص استفاده از فناوری از دیگر راهبردهایی بود که مصاحبه‌شوندگان مطرح کردند. یکی از آنان بیان داشت: «وقتی بین سرعت و عدالت مجبوریم انتخاب کنیم، عدالت باید همیشه اولویت داشته باشد.»

استفاده گزینشی و هدفمند از فناوری

برخی از شرکت‌کنندگان راهبرد استفاده هدفمند و محدود از فناوری‌ها را به عنوان راهکاری مؤثر مطرح کردند. یکی از آنان اشاره کرد: «باید ببینیم کدام فناوری واقعاً برایمان مفید است و چه فناوری‌هایی ما را از هدف اصلی‌مان دور می‌کند.»

نهادینه‌سازی کنترل درونی

کنترل و خودنظارتی در استفاده از فناوری به عنوان یکی از مؤثرترین راهبردهای اخلاقی ذکر شد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این رابطه اظهار داشت: «فقط خودمان هستیم که باید بر اعمال و رفتارمان نظارت داشته باشیم، چون در فضای دیجیتال هیچکس بالای سر ما نیست».

مشورت‌پذیری دینی در موقعیت‌های مبهم

بسیاری از مشارکت‌کنندگان استفاده از مشورت با افراد باتجربه یا مراجعه به علما را راهبردی مؤثر در شرایط ابهام‌آمیز دانستند. یکی از آنان گفت: «در مواجهه با مسائل پیچیده فناوری، معمولاً به سراغ علما می‌روم و از آن‌ها مشورت می‌گیرم».

آموزش سواد رسانه‌ای بر پایه اخلاق دینی

آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر اخلاق دینی نیز توسط مصاحبه‌شوندگان به عنوان راهبردی کلیدی مطرح شد. یکی از آنان بیان کرد: «باید نوجوانان را طوری تربیت کنیم که بدانند چطور اخلاق دینی‌شان را در استفاده از اینترنت حفظ کنند».

الگوسازی از رفتار اولیای دین در مواجهه با ابزار

استفاده از سیره و منش بزرگان دین برای الگوسازی در استفاده از فناوری‌ها مورد تأکید برخی از مشارکت‌کنندگان بود. یکی از آنان اشاره کرد: «باید از زندگی ائمه و پیامبر الگو بگیریم و ببینیم آن‌ها در مواجهه با ابزارهای جدید زمان خود چگونه برخورد کردند».

پیامدهای فناوریانه بر هویت اخلاقی دینداران

تضعیف مرجعیت دینی سنتی

یکی از پیامدهای جدی که توسط شرکت‌کنندگان مورد اشاره قرار گرفت، تضعیف جایگاه مراجع دینی سنتی به دلیل دسترسی سریع به اطلاعات در فضای مجازی بود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص گفت: «امروزه بسیاری از افراد به جای مراجعه به مراجع، از فضای مجازی نظرخواهی می‌کنند».

بازسازی هویت اخلاقی مبتنی بر تجربه دیجیتال

دینداران در برخی موارد، هویت اخلاقی و معنوی خود را بر مبنای تجربه‌های دیجیتالی بازسازی کرده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان بیان داشت: «الان دیگر عبادت فقط در مسجد نیست، فضای مجازی خودش نوعی محراب شده است».

تقویت حس مسئولیت‌پذیری اخلاقی در خانواده

بسیاری از مشارکت‌کنندگان بر نقش کلیدی خانواده در تربیت اخلاقی فرزندان در عصر فناوری تأکید کردند. یکی از آنان اظهار داشت: «مسئولیت والدین در نظارت اخلاقی فرزندان نسبت به گذشته بسیار بیشتر شده است».

فاصله‌گیری از ظاهرگرایی اخلاقی

شرکت‌کنندگان معتقد بودند فضای مجازی باعث کاهش تظاهر و ظاهرگرایی دینی شده است. یکی از آنان اشاره کرد: «در شبکه‌های اجتماعی کمتر می‌توان با تظاهر دوام آورد، مردم خیلی زود متوجه می‌شوند».

ارتقاء اخلاق گفتاری در فضای آنلاین

به گفته مشارکت‌کنندگان، فضای آنلاین موجب تقویت آگاهی و حساسیت نسبت به رعایت اخلاق گفتاری شده است. یکی از آنان گفت: «سعی می‌کنم در پیام‌رسان‌ها مراقب تک‌تک کلماتم باشم و اخلاق اسلامی را رعایت کنم».

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی الگوهای اخلاقی زیسته در جوامع دینی در مواجهه با فناوری‌های نوین انجام شد و نتایج نشان داد که این مواجهه با چالش‌ها، راهبردها و پیامدهای متعددی همراه است که هر یک به نحوی بیانگر پیچیدگی‌های تعاملی بین فناوری و ارزش‌های دینی هستند. یکی از مهم‌ترین یافته‌ها چالش دوگانگی میان ارزش‌های سنتی و کارکرد فناوری بود که شرکت‌کنندگان تجربه کردند. این یافته تأکید بر تعارض میان حفظ ارزش‌های دینی و پذیرش فناوری‌های نوین دارد، مسئله‌ای که در پژوهش‌های پیشین نیز مشاهده شده است (Campbell, 2017). وجود اضطراب اخلاقی در استفاده از فناوری نیز از دیگر دغدغه‌های مهم بود که بازتابی از احساس سردرگمی و تردید در مواجهه با فضای نوین اخلاقی است (Floridi, 2019). این اضطراب نشان‌دهنده نیاز به چارچوب‌های اخلاقی منسجم و شفاف برای راهنمایی دینداران در استفاده از فناوری است.

برداشت‌های متضاد از حلال و حرام بودن فناوری‌ها، از جمله یافته‌هایی بود که بیانگر نبود اجماع فقهی و اخلاقی در این حوزه است. این وضعیت منجر به سردرگمی و گاه تردید در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی کاربران شده است. این مسئله با مطالعات Khan و Ali (۲۰۱۸) همسو است که بر لزوم اجماع بیشتر و بازنگری در احکام شرعی فناوری‌های نوین تأکید دارند. همچنین، بی‌اعتمادی نسبت به فناوری‌های نوین به دلیل نگرانی از سوءاستفاده یا هدف‌گذاری‌های ناپیدا، در پژوهش حاضر برجسته شد که بازتابی از فضای عمومی بی‌اعتمادی فناوری در سطح جهانی است (Vajda, 2018). چالش حفظ حریم خصوصی نیز همچون مطالعات نادری (۱۳۹۶) و حسینی (۱۳۹۸)، یکی از مسائل اساسی در فضای دیجیتال به شمار می‌رود که جوامع دینی به شدت نگران آن هستند.

در بخش راهبردهای اخلاقی زیسته، یافته‌ها نشان داد که بازخوانی و بازتعریف ارزش‌های دینی در قالب نوین از مهم‌ترین راهکارهای انطباق با فناوری‌های نوین است. این موضوع با تئوری‌های Floridi (۲۰۱۹) و Coeckelbergh (۲۰۲۰) همخوانی دارد که بر ضرورت به‌روزرسانی اخلاق بر اساس فناوری تأکید دارند. اولویت‌بندی ارزش‌ها و استفاده گزینشی از فناوری نیز از دیگر راهبردهایی بود که در این پژوهش مشاهده شد. این موارد نشان می‌دهد که دینداران تلاش دارند تا با تکیه بر آموزه‌های دینی، کاربرد فناوری را در چارچوب ارزش‌های اخلاقی محدود و هدفمند سازند، مسئله‌ای که در مطالعات Campbell (۲۰۱۷) نیز به چشم می‌خورد.

نهادینه‌سازی کنترل درونی و مشورت‌پذیری دینی نیز به عنوان راهبردهایی کلیدی شناخته شدند که موجب افزایش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در مصرف فناوری می‌شوند. این یافته‌ها نشان‌دهنده نقش فعال و آگاهانه دینداران در مواجهه با فناوری است و بر اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر اخلاق دینی تأکید دارد، موضوعی که در مطالعات نادری (۱۳۹۶) نیز مورد توجه قرار گرفته است. الگوسازی از رفتار اولیای دین، به عنوان راهبردی فرهنگی و معنوی، در ایجاد سازگاری‌های اخلاقی با فناوری‌های نوین نقش مهمی ایفا می‌کند که بازتابی از اهمیت سنت و تجربه تاریخی در مدیریت تغییرات نوین است.

پیامدهای فناورانه بر هویت اخلاقی دینداران نیز بخش مهمی از یافته‌ها بود. تضعیف مرجعیت دینی سنتی در اثر دسترسی آسان به اطلاعات دیجیتال، بازسازی هویت اخلاقی مبتنی بر تجربه دیجیتال و تقویت حس مسئولیت‌پذیری در خانواده، همگی نشان‌دهنده دگرگونی‌های بنیادین در نحوه زیست اخلاقی دینداران هستند. این یافته‌ها با مطالعات Campbell (۲۰۱۷) و Hosseini (۱۳۹۸) همراستا بوده و نشان می‌دهد که فناوری‌های نوین باعث تغییر در ساختارهای مرجعیتی و فرهنگی شده‌اند. فاصله‌گیری از ظاهرگرایی اخلاقی و ارتقاء اخلاق گفتاری در فضای آنلاین نیز بیانگر تأثیر مثبت برخی فناوری‌ها در پالایش رفتارهای اخلاقی است.

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

- Campbell, H. (2017). Exploring Religious Responses to Digital Technology. *Journal of Religion, Media and Digital Culture*, 6(2), 105-124.
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI Ethics*. MIT Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Floridi, L. (2019). *The Ethics of Information*. Oxford University Press.
- Khan, S., & Ali, S. (2018). Religious Perspectives on Emerging Technologies: An Islamic View. *International Journal of Ethics*, 12(3), 45-59.